

Respirationsfysiologi

Søren Lyager

FADL'S FORLAG

Respirationsfysiologi

Søren Lyager

FADL'S FORLAG

Respirationsfysiologi

Søren Lyager

© 2010 FADL's Forlag

ISBN 978-87-7749-544-1

Forlagsredaktion: Thomas Bo Thomsen

Cover og principlayout: Anne Mette Dixen, Dixen Design

Medicinske illustrationer: Birgitte Lerche, Lerches Tegnestue

Grafer: 2Krogh A/S

Opsætning: Pernille Maack

Tryk: Special-Trykkeriet A/S

Tak til Maribo Medico og Spiropharma A/S for økonomisk støtte til udgivelsen.

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er kun tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan. Enhver anden udnyttelse uden forlagets skriftlige samtykke er forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

FADL's Forlag
Blegdamsvej 26
2200 København N
www.forlag-fadl.dk
forlag@fadl.dk

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDLEDNING	12
"RULLEN"	12
BRUGSANVISNING	12
KORT OM RESPIRATIONENS FYSIOLOGI	13
1. LUFTVEJENE	16
DET SKADELIGE RUM (DEAD SPACE, V_D)	16
En model for luftvejenes forgrening	16
Beregninger af det anatomisk skadelige rums størrelse	18
Det transmurale tryks betydning for det skadelige rums størrelse ..	18
Betydning af tonus i den glatte muskulatur	19
Bronkietræets blodforsyning	20
RENSE, FUGTE OG TEMPERERE	20
Rense	21
Fugte og temperere	22
APPARAT DEAD SPACE	22
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 1	24
2. LUNGERNES VENTILATION	26
LUNGERNES VENTILATION	26
INSPIRATIONSLUFTENS SAMMENSÆTNING	26
Atmosfærisk luft	26
Ændring i inspirationsluftens sammensætning	27
VENTILATIONENS STØRRELSE	27
Måling af ventilationens størrelse	27
ATPS-BTPS	27
DEN ALVEOLÆRE VENTILATION	28
Det skadelige rums indflydelse på den alveolære ventilation	28
Tyngdekraftens indflydelse på fordelingen af den alveolære ventilation	29
ALVEOLELUFTENS SAMMENSÆTNING	29
Beregning af $P_A O_2$	30
Beregning af $P_A CO_2$	30
Måling af $P_A O_2$ og $P_A CO_2$	30
HYPO- OG HYPERVENTILATION	32
Hypoventilation	32
Hyperventilation	35
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 2	36
3. ALVEOLERNES FYSIOLOGI	38
ALVEOLERNES STRUKTUR	38
INTERDEPENDENCE	39
SURFAKTANT	40
Overfladespænding	40

Tørre alveoler	41
Hysteresse	42
SAMMENFATNING	43
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 3	44
4. LUNGERNES PERFUSION	46
LUNGERNES BLODGENNEMSTRØMNING	46
Perfusionens størrelse	46
Måling af lungernes perfusion	46
LUNGERNES BLODVOLUMEN	47
Ændring i det intratorakale blodvolumen	47
Måling af lungernes blodvolumen	47
TRYKFORHOLDENE I LUNGEKREDSLØBET	48
Regulering af blodtrykket i lungekredsløbet	48
Trykmåling i lungekredsløbet	49
LUNGEKARMODSTANDEN	51
Måling af lungekarmodstanden	51
Lungevolumens betydning for karmodstanden	52
Tyngdekraftens betydning for perfusionens fordeling i lungerne ..	53
Karmodstanden under muskelarbejde	55
VENO-ARTERIELLE SHUNTER	56
Veno-arterielle shunter i lungerne	56
Beregning af den totale shunts størrelse	58
Estimat af den pulmonale og den alveolære shunts relative størrelse	58
LUNGERNES IKKE-RESPIRATORISKE FUNKTIONER	59
Lymfe- og væskedannelse i lungerne	59
Lungerne som filter	60
Lungernes produktion og behandling af aktive stoffer	60
Lungernes eget oxygenforbrug	61
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 4	62
5. GRADIENTER I LUNGERNE	64
DEN ALVEOLO-ARTERIELLE OXYGENTENSIONSGRADIENT ($P(A-a)O_2$)	65
Ventilation/perfusions-forholdet	65
Ventilation/perfusions-misforholdets betydning for oxygengradienten	68
Diffusionsbarrierens betydning for oxygengradienten	73
DEN ARTERIO-ALVEOLÆRE KARBONDIOXIDGRADIENT ($P(a-A)CO_2$)	73
DEN ARTERIO-ALVEOLÆRE NITROGENGRADIENT ($P(a-A)N_2$)	74
$\dot{V}_{O_2}$, $\dot{V}_{CO_2}$, R OG RQ	75
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 5	76
6. DIFFUSION	78
LUNGEDIFFUSION	78
Diffusion i luft	78
Diffusion i membraner og væske	79
Erytrocyttens rolle	81

OM LUNGEDIFFUSIONSKAPACITETEN FOR OXYGEN (D_L)	82
Membrankomponenten	82
Blodkomponenten ($V_c \cdot \theta$)	83
PERFUSIONS- OG DIFFUSIONSBEGRÆNSNING	83
Perfusionsbegrænsning	83
Diffusionsbegrænsning	84
Oxygen	84
MÅLING AF LUNGEDIFFUSIONSKAPACITETEN	85
DIFFUSION I DE PERIFERE VÆV	85
LUFTABSORPTION FRA AFLUKKEDE HULRUM	86
GASLAGRE I KROPPEN	88
Oxygen	88
Karbondioxid	88
Nitrogen	88
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 6	89
7. BLODET	92
OXYGEN (ILT, O_2) I BLODET	92
Fysisk opløst oxygen	92
Kemisk bundet oxygen	92
HYPOXI	94
KARBONDIOXID (KULDIOXID, CO_2) OG PH I BLOD	97
Fysisk opløst og kemisk bundet karbondioxid	97
Hyper- og hypokapni	100
KLINISK BEDØMMELSE AF SYRE-BASE-FORSTYRRELSER	100
Definitioner og normalværdier	100
Eksempel på analyse	102
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 7	103
8. VENTILATIONENS REGULERING	106
SENSORER	106
Virkning af CO_2	106
Virkning af hypoxi	106
SAMMENFATNING	107
Receptorer i lungerne	108
Receptorer i respirationsmuskler	108
KONTROLENHEDER	108
EFFEKTORER	109
Respirationsmuskulaturen	110
ISOLERET EFFEKT	110
Hypoxæmi	110
Hyperoxi	111
Hyperkapni	111
Hypokapni	112
Acidose og alkalose	112

INTERAKTION	112
CO ₂ og O ₂	112
CO ₂ og pH	113
RESPIRATIONSMØNSTERET	113
Det normale respirationsmønster	113
Nyttige ændringer i respirationsmønsteret	113
Søvn	114
APNØ	115
RESPIRATIONSREGULERING UNDER MUSKELARBEJDE	115
SAMMENFATNING	117
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 8	118
9. THORAX' OG LUNGERNES MEKANISKE FORHOLD – DE STATISKE EGENSKABER	120
LUNGERNES VENTILATION KRÆVER BEVÆGELSE AF THORAXVÆGGEN, DIAFRAGMA OG LUNGEVÆVET	120
THORAXVÆGGEN OG PLEURA	120
Costae, sternum og columna	120
Respirationsmusklerne	121
Pleurahulen	124
THORAX' OG LUNGERNES ELASTISKE EGENSKABER	124
Måling af lungevolumina	124
Lungevolumina og lungekapaciteter	125
Måling af tryk	129
Registrering og plot af volumen-tryk-kurver	131
Analyse af kurveforløbene	133
Dynamisk compliance	134
Specifik compliance	134
ENERGIER	135
Efter en eksspiration	136
Efter en inspiration	136
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 9	138
10. THORAX' OG LUNGERNES DYNAMISKE EGENSKABER	140
LUFTSTRØMNING	140
Laminær og turbulent strømningsform	140
De drivende tryk	141
Måling af luftvejsmodstanden (Raw)	141
RESPIRATIONSARBEJDET	144
Respirationsløjfen	144
Det visuelle indtryk	145
DEN FORCEREDE EKSSPIRATION	146
TEORETISKE OVERVEJELSER	146
FLOW-VOLUMEN-KURVEN	149
MEFV-kurvens udseende	149
Kompressionsvolumen	150
He-O ₂ -kurver	150

PEAK FLOW	151
SPIROGRAMMET	152
FEV ₁	153
Air trapping	153
MVV	154
TIDSKONSTANTEN.....	154
Lungemodeller.....	154
Dynamisk compliance	156
Pendulluft	157
Nitrogrammets fase 3	157
Den optimale respirationsfrekvens	157
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 10	159
11. USÆDVANLIGE OMGIVELSER	162
BJERGE.....	162
Akklimatisering	164
Akklimatisering har en pris	164
Sammenfatning	165
DYKNING	165
Fri dykning (dykning uden hjælpemidler)	165
Besvimelse under vandet	165
Dykning med hjælpemidler	166
Dykkersyge (trykfoldssyge)	166
NITROGEN, OXYGEN OG HELIUM	167
HYPERBAR OXYGEN	167
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 11	168
12. VARIATIONER I LUNGEFUNKTIONEN	170
NORMALPERSONVÆRDIER	170
En holdbar konklusion	171
NORMALE ÆNDRINGER I LUNGEFUNKTIONEN	171
Før og umiddelbart efter fødslen	171
Børn og unge	172
Voksne, mænd og kvinder	172
Gravide	172
Gamle	172
Etniske forskelle	173
Variationer i løbet af dagen og året	173
Fysisk træning	173
Svært overvægtige	173
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 12	176
13. MÅLEMETODER	178
BESTEMMELSE AF STATISKE LUNGEFUNKTIONSVÆRDIER	178
Spirometri.....	178
Bestemmelse af det anatomisk skadelige rums volumen.....	178
Bestemmelse af TGV ved nitrogenfortynding	180
Bestemmelse af CV ved <i>single breath</i> -nitrogenudvaskning	180

BESTEMMELSE AF DYNAMISKE LUNGEFUNKTIONSVÆRDIER	183
FEV ₁	183
PEF ¹	183
Dynamisk bestemmelse af alveoletryk (Palv)	184
Pneumotachografi	185
Kropspletysmografi	187
Bestemmelse af TGV ved hjælp af kropspletysmografi	188
FORCEREDE OSCILLATIONER	189
MÅLING AF MINUTVENTILATION M.M.	190
Kalibrering af volumen, flow og tryk	190
Kalibrering af volumenmålere	191
Kalibrering af flowmålere	191
Kalibrering af trykmålere	192
NITROGENUDVASKNINGSKURVER	192
Udvaskningstid og halveringstid	192
Kompartementsanalyse	192
REGIONAL LUNGEFUNKTIONSUERSØGELSE	194
Den regionale ventilation	194
Den regionale perfusion	194
BLODTRYKSMÅLING I LUNGEKREDSLØBET	195
BLODPRØVER	195
Lungeveneblood	195
Arterieblood	196
Veneblood	196
Blandet veneblood	196
TRANSKUTANE MÅLINGER	196
P _{tc} O ₂ og P _{tc} CO ₂	196
Pulsoxymetri	196
LUFTPRØVER	197
SPØRGSMÅL TIL KAPITEL 13	198
14. APPENDIKS	200
MÅLEENHEDER FOR TRYK	200
Omsætningstabel mellem enhederne mmHg, kPa og cm H ₂ O	200
SYMBOLER	200
Symboler brugt i respirationsfysiologien	201
Regler for anvendelse af symbolerne	201
Eksempler på sammensatte symboler	201
DAMPFORM OG LUFTFORM	202
Temperaturens indflydelse på mættet vanddamp	203
Trykkets indflydelse på mættet vanddamp	203
Trykkets indflydelse på gasvolumen	203
Temperaturens indflydelse på gasvolumen	204
ATPS, BTPS OG STPD	204
BTPS	204
STPD	205

UDLEDNING (OG OMTALE) AF NOGLE RESPIRATIONS- FYSIOLOGISKE LIGNINGER	205
Det skadelige rums størrelse (Bohrs ligning)	205
Hjertets minutvolumen (Ficks ligning)	206
Den veno-arterielle shunts størrelse	207
Oxygenoptagelseshastigheden	207
Karbondioxidudskillelseshastigheden	208
Den respiratoriske udvekslingskvotient	208
Alveoleluftligningen i sin udvidede form	208
Beregning af $P_A\text{CO}_2$	209
Lungediffusionskapaciteten (DL)	209
Compliance (C_{tot})	210
15. SVAR PÅ SPØRGSMÅL	212
ORDFORKLARING	222
STIKORDSREGISTER	226

INDLEDNING

”RULLEN”

Hver morgen inden afdelingskonferencen på Kardiologisk afdeling på Århus Kommunehospital gennemgik overlæge, dr.med. Ernst Boye ”Rullen” for mig. ”Rullen” var en tegneserie, der handlede om respirationens fysiologi. Den var optegnet på en rulle bordpapir. Serien var baseret på Julius Comroes klassiske værk *The Lung* og med mange tegninger inspireret af John B. West. Vi tog en halv time hver morgen i et halvt år. Så kunne jeg lære det! Det var pædagogisk, inspirerende og morsomt.

Denne bog er mest for medicinstuderende. Derfor er der – indsat som ”kliniske blokke” – omtalt en del kliniske situationer i tilknytning til de fysiologiske fænomener, overvejende med det formål at illustrere, at teori og praksis hænger sammen. Det samme gælder omtalen af normale og sygelige variationer i lungernes funktion. På grund af den relativt beskedne plads, der er afsat til øvelseskurser i fysiologi ved de tre fakulteter, er målemetoderne gennemgået grundigere end i andre gængse fysiologibøger.

I blade og i elektroniske medier finder man jævnligt udokumenterede, alternative forslag til, hvordan man bør trække vejret for at forbedre sit helbred. Det er mit håb, at bogen også kan give forståelse for, at organismen hos alle lungeraske (og flertallet af lungesyge) selv er i stand til meget fint at regulere vejtrækningen optimalt.

Jeg har valgt ikke at bruge betegnelserne ”fysiologisk skadeligt rum” og ”fysiologisk shunt”, men bruger i stedet betegnelserne ”totalt skadeligt rum” og ”totalt shunt”. Jeg har endvidere valgt at bruge de traditionelle, gammeldags enheder for tryk: mmHg og cm H₂O. Disse enheder er anvendt i de nyeste lærebøger, der omhandler respirationens fysiologi (J.B. West, 2008; Boron & Boulpaep, 2009). De er fortsat dominerende i klinikken. Omregning mellem enheder er beskrevet i bogens appendiks.

Også andre end Ernst Boye har inspireret min interesse for respirationens fysiologi, blandt andre lektor, dr.med. Noe Næraa og docent, dr.med. Ole Find Pedersen, begge tidligere ansat ved Fysiologisk Institut ved Aarhus Universitet. I en lang periode var fysioterapeut, med.dr. Birgit Steffensen, Muskelsvindfonden, en inspirerende samarbejdspartner. Den opbakning, jeg under udarbejdelsen af denne bog har fået fra stud.med. Rolf Blauenfeldt, har været opmuntrende og enestående. Min datter og svigersøn, Mette og Ole, har bidraget med en sproglig gennemgang af manuskriptet. Jeg vil derudover gerne takke Peter Norsk, professor dr.med., ved Biomedicinsk Institut, Københavns Universitet, samt Peter Bie, professor, dr.med., og Pernille B. Lærkegaard Hansen, lektor, begge Syddansk Universitet, som venligst har læst og kommenteret manuskriptet. Desuden vil jeg gerne sende en stor tak til Spiropharma A/S og Maribo Medico, som gavmildt har støttet bogen økonomisk.

BRUGSANVISNING

Før hvert kapitel er der en oversigt over kapitlets indhold, som kan bruges som skabelon ved repetition, fx i eksamenssammenhæng. Klinisk relevante forhold er samlede i ”kliniske blokke”. Efter alle kapitler er der nogle spørgsmål i

relation til kapitlets indhold. Disse er relevante i eksamenssammenhæng og skulle gerne kunne besvares af den studerende. Svar på spørgsmålene findes bagest i bogen. Svarene er dog holdt i en kortfattet stil og må derfor ikke opfattes som hverken modelbesvarelser eller rettevejledninger. Centrale ord og begreber findes oplistet sidst i bogen.

KORT OM RESPIRATIONENS FYSIOLOGI

Lungernes opgave er ved hjælp af ventilationen at forsyne organismen med oxygen (oxygenoptagelseshastigheden) og fjerne karbondioxid (karbondioxidudskillelseshastigheden) i et tempo, der under alle forhold sikrer et optimalt indre miljø med hensyn til O_2 , CO_2 og H^+ .

Kan lungerne ikke klare denne opgave, taler man om respirationsinsufficiens. Andre organer, primært hjertet, kredsløbet, nyrerne og nervesystemet, deltager aktivt i denne proces.

Oxygenoptagelsen og karbondioxidudskillelsen foregår over den alveolo-kapillære membran dybt nede i lungerne.

Idet inspirationsluften passerer gennem de øvre luftveje, bliver den rensat, fugtet og tempereret. Her foregår der ingen optagelse af oxygen eller udskillelse af karbondioxid. Derfor kaldes de øvre luftveje også "skadeligt rum" eller *dead space*.

Under indåndingen (inspirationen) transporteres oxygen fra omgivelserne ned til alveolerne, og under eksspirationen transporteres karbondioxid med eksspirationsluften fra alveolerne ud til luften omkring os. Dette luftskifte kaldes lungernes ventilation.

For at det venøse blod, der tilføres lungerne, kan blive arterialiseret (få tilført oxygen og fjernet karbondioxid), må der på samme tid foregå to modsatrettede transporter: Oxygenmolekylerne skal passere fra alveolerne over den alveolo-kapillære membran, gennem blodplasmaet og hen til og ind i erythrocytterne. Her bliver størstedelen kemisk bundet til hæmoglobin. Noget oxygen forbliver dog fysisk opløst i blodets vandfase. Modsat må karbondioxid passere fra blodet gennem alveolo-kapillær-membranen til alveolerne.

Denne transport af oxygen og karbondioxid over membranen kræver ikke energitilførsel, men er passiv. Processen kaldes diffusion.

Blodets passage fra højre hjertehalvdel gennem arteria pulmonalis, lungekapillærene og venae pulmonalis kaldes lungernes perfusion. Lungernes perfusion er nødvendig for transporten af oxygen fra alveolerne ud til cellerne og for karbondioxidtransporten fra cellerne frem til alveolerne.

Den mængde luft, der når ned i alveolerne (den alveolære ventilation), skal stå i et rimeligt forhold til den mængde blod, der passerer omkring alveolerne i lungekapillærene (lungernes ventilation/perfusions-forhold). Hvis nogle alveoler overventileres, opstår der alveolære "skadelige rum", hvis andre underventileres, opstår der alveolære "shunter".

Hos alle tilføres der små mængder venøst blod til det arterialiserede. Dette blod kommer fra små vener, der indmunder i venae pulmonalis og i venstre hjertehalvdel. Dette kaldes anatomiske veno-arterielle shunt. Det betyder, at selv normale lunger ikke er perfekte.

Lungerne ventileres ved hjælp af respirationsmusklerne, der således udfører et arbejde, respirationsarbejdet. Størrelsen af dette arbejde afhænger af, hvor

stor modstand musklerne skal overvinde. Denne modstand består af: 1) en modstand mod luftens strømning gennem luftvejene (strømningsmodstanden) og 2) en modstand som følge af lungernes og brystkassens elastiske egenskaber (den elastiske modstand eller compliance).

Ventilationen er reguleret efter de vekslende krav (hvile, muskelarbejde osv.), for at der kan være et rimeligt forhold mellem oxygenbehov og oxygen-tilførsel samt karbondioxidproduktion og karbondioxidudskillelse. Ventilationens regulering foregår ved hjælp af respirationscenteret, der befinder sig i medulla oblongata. Respirationscenteret reagerer på ændringer i blodets pH samt oxygen- og karbondioxidindhold. Falder oxygenindholdet og pH, og/eller stiger karbondioxidindholdet i blodet, vil respirationscenteret øge antallet af impulser (via nervesystemet) til respirationsmusklerne, således at ventilationen øges, indtil man atter nærmer sig det normale oxygen- og karbondioxidindhold i blodet.

For at danne sig et indtryk af om lungerne fungerer tilfredsstillende, kan man tage en arterieblodprøve og bestemme respirationstal. Oxygeneringen kan bestemmes ved at måle oxygentension og oxygenmætning (saturation) og udskillelsen af karbondioxid ved at bestemme karbondioxidtension, pH og standard bikarbonat eller *base excess*.

Mange af lungernes delfunktioner kan testes. Testresultaterne sammenlignes med normalpersonværdier for at afgøre den øjeblikkelige status eller konstatere eventuelle ændringer over tid.

*Søren Lyager
Læge, tidligere lektor ved Fysiologisk Institut,
Aarhus Universitet*